

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

Клименко Ю. О.,* Шевчук В. В.**

**кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології*

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка

м. Полтава, Україна

*** кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології*

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка

м. Полтава, Україна

Метою роботи є аналіз авторської сутності педагогічної діяльності вчителя, а саме особливості створення ним індивідуально-творчої (суб'єктно-авторської) моделі педагогічної діяльності.

Освітня діяльність та педагогічна свідомість суспільства зараз зазнають суттєвих змін. Найбільш значимим є те, що педагогічна діяльність втрачає риси спонтанно-ритуального, буденного виконання вчителями дій щодо передачі усічених знань. Педагог-практик прагне зрозуміти основи своєї діяльності, не бажає наслідувати стереотипи і звертається до науки як до інструменту рефлексії. Сучасна педагогічна діяльність характеризується, з одного боку, зростанням її наукоємності (стандартизація, модульність, інформаційна підтримка, діагностувальність цілей та результатів), а з іншого – одночасно підсиленням її суб'єктно-авторського начала. Становлення педагогічних систем із пріоритетною орієнтацією на розвиток особистісного начала в людині науковці вважають не просто народженням ще однієї моделі педагогічної діяльності, а повернення до її сутності.

Загальна переорієнтація соціальних наук на людину, її духовні потенціали викликана впливом гуманістичних теорій західних психологів К.Роджерса, А.Маслоу, Д.Дьюї та ін. Змістовні напрацювання у вітчизняній гуманістичній психології Б.Д.Ельконіна, В.А.Петровського, В.І.Слободчікова та ін. призвели до переоцінки освітніх цінностей: ціннісні орієнтири змістилися від «передачі»

знань і володіння ними до формування здібностей самоорганізації в навчальній діяльності, саморозвитку. Це призвело до принципової зміни погляду на освітній процес: освіта – не формування особистості, а створення умов для прояву і розвитку здібності бути особистістю.

Зміст професійної діяльності педагога висуває до нього специфічні вимоги, які змушують його розвивати певні особистісні якості як професійно значимі. У виокремленні професійно значимих якостей особистості, дослідники спираються на різні положення про рефлексивну функцію вчителя; своєрідність загальної структури діяльності педагогів; певну структуру здібностей та обдарованості – передумова успішності будь-якої діяльності; систему функцій педагогічної діяльності; психічні домінантні стани особистості; зумовленість компонентів педагогічної діяльності рівнем розвитку особистісних якостей. Тобто, існують різні шляхи опису особистості вчителя з метою створення її цілісного образу. Всі якості особистості вчителя є значущими для професійної діяльності.

Необхідною умовою виконання педагогом професійної діяльності, що орієнтована на особистість, є реалізація таких функцій, як рефлексивна, креативна, смислотворча, самореалізуюча (В.В.Анісімова [1], Н.В.Кузьміна [2], Л.М.Мітіна [3], В.В.Серіков [6] та ін.).

Рефлексивна функція особистості вчителя проявляється в здібності до самовивчення, аналізу причинно-наслідкових зв'язків, реалізації ціннісних орієнтирів, роботи над собою, а також у застосуванні цієї здібності до складних умов і обставин професійного буття, у пошуку й особистісній оцінці власного життєвого й педагогічного досвіду.

Інший важливий прояв учителя в професійній діяльності – креативність, реалізація творчої функції особистості. На творчий, дослідницький характер педагогічної праці звертали увагу такі науковці як А.Дістерверг, Н.В.Кузьміна, Я.А.Коменський, А.С.Макаренко, І.Г.Песталоцці, В.О.Сухомлинський, К.Д.Ушинський, С.Г.Шацький та ін. Творчість охоплює всю сферу педагогічної праці; не творча праця вчителя не є педагогічною, тому що вона не виховує, не

розвиває, не творить особистість. Істинна, справжня педагогічна праця не творчою не буває, оскільки неповторні самі діти, обставини, особистість самого вчителя, і будь-яке педагогічне рішення витікає з нестандартних умов. Творчість – необхідна умова становлення самого педагога, його самопізнання, розвитку й розкриття як особистості.

Педагогічна творчість проявляється в умінні розвивати ідею, реалізовувати її в конкретних умовах, бачити множинність варіантів вирішення проблеми, ефективно застосовувати досвід інших у нових умовах, удосконалювати чийсь метод відповідно до нових завдань, створювати свій досвід – принципово нові дидактичні чи виховні розробки, вдала імпровізація тощо. Таким чином, творчість є необхідною умовою реалізації педагога в професійній діяльності.

Основною рушійною силою поведінки і розвитку особистості є прагнення до пошуку й реалізація людиною смислу свого життя. Смыслотворча функція особистості, таким чином, є ще однією з провідних особливостей особистості. Вчитель, для якого педагогічна діяльність позбавлена смислу, не здатний до професійної самореалізації. Смысл педагогічної праці полягає в тому, що саме вчитель робить додатково прописаних службових обов'язків, що він привносить як особистість у свою роботу. Професія педагога – це покликання в якому він знаходить смисл. Проте необхідно не тільки знайти смисл, але й втілити його. З погляду В.В.Анісімової [1], смыслом реалізації особистості вчителя в професійній діяльності є постійне прагнення до її розвитку і розвитку особистості учнів. Обмін смыслами, в результаті якого відбувається знаходження особистісного смислу, є одним із механізмів реалізації особистісно орієнтованого педагогічного процесу.

Реалізація особистості вчителя у формі професійної діяльності є самореалізацією його сутнісних сил, як об'єктивна основа реалізації смислу його буття в професії. Самореалізація – важливий прояв особистості педагога в професійній діяльності, втілення творчих можливостей в певну конструкцію педагогічної системи. Організовуючи і змінюючи педагогічну дійсність,

учитель вдосконалює і самого себе, і стосунки з іншими людьми. Самореалізація вчителя – це втілення своєї індивідуальності в адекватній їй моделі педагогічної діяльності.

Одним із способів реалізації педагога у професійній діяльності є створення його власної педагогічної системи. В.Ф.Моргун [4] зазначає, що педагогічна система включає не тільки технологію, але й особистість учителя з характерною інтегральною індивідуальністю й комунікативний простір, який створюється поведінкою й харизматичними властивостями вчителя. Педагогічна система визначається особистістю, її ціннісними орієнтирами, установками, мотивами, розумінням смислу педагогічної діяльності.

Слідом за В.В.Анісімовою [1], В.В.Серіковим [6], педагогічну систему ми розуміємо як сукупність певних елементів діяльності вчителя щодо організації особистісно орієнтованого навчання. Система особистісно орієнтованої педагогічної діяльності найменше прив'язана до предметного матеріалу, більш гнучка та варіативна, пов'язана з конкретними проблемами й ситуаціями індивідуально-особистісного розвитку суб'єктів навчального процесу – учнів та вчителів.

Педагогічна система – процес і результат діяльності вчителя, продукт його творчості; вона створюється завдяки творчим зусиллям. Її складові наступні: індивідуальна сукупність особистісних і професійних якостей учителя; індивідуально адаптована педагогічна технологія; комунікативний простір як характеристика професійного спілкування й поведінки вчителя (В.В.Анісімова [1], Н.В.Кузьміна [2], В.В.Серіков [6] та ін.).

Освітній процес вимагає авторства вчителя у визначенні його цілей, у розробці способів педагогічної взаємодії, у виборі засобів досягнення цілей. Авторська педагогічна система вчителя передбачає створення певної педагогічної конструкції, а саме авторську інтерпретацію змісту того, що викладається; набір видів діяльності учнів, які вибудовані у певну систему, що забезпечує засвоєння цього змісту; особистісно-креативна аура самого педагога. Така система не тільки ефективна, але й зручна для педагога. Вчитель

поза власною системою не є професійно ефективним. Створення авторської методики викладання передбачає наявність досвіду вчителя у самодіагностиці й самоорганізації, здібності до узагальнення власного досвіду, рефлексії елементів, структури й умов ефективності власної системи, вміння перевіряти й апробувати різні варіанти побудови навчального процесу, конструювати нововведення, відкидати недосконале.

Усвідомлюючи самоцінність своєї особистості та особистості учня, осмислюючи мету педагогічної взаємодії як розвиток цих особистостей, учитель у професійній педагогічній діяльності реалізує свою суб'єктність як суттєву характеристику особистості, свій спосіб буття в професії. Проявом суб'єктності вчителя є його авторство у визначенні цілей, змісту та способів педагогічної взаємодії. Професійна рефлексія сприяє стабілізації структури педагогічної системи вчителя, взаємодії її підсистем – особистості вчителя, педагогічної технології, комунікативної діяльності.

Література:

1. Анисимова В.В. Педагогическая система учителя / В.В.Анисимова. – Волгоград, Перемена, 2004. – 187 с.
2. Кузьмина Н.В. Акмеологический подход к повышению качества подготовки специалистов образования / Н.В. Кузьмина // Известия РАО. – 2000. – № 1. – С. 23–24.
3. Митина Л.М. Личностно-профессиональное развитие учителя: стратегии, ресурсы, риски / Л.М.Митина. – СПб.: Нестор–История, 2018. – 456 с.
4. Рибалка В.В. Психопедагогічні експедиції шляхами демократизації життя особистості, освіти та громадянського суспільства: метод. посіб. / Рибалка В.В., Самодрин А.П., Моргун В.Ф.; за ред. В.В.Рибалки. – К.: ТАЛКОМ, 2019. – 280 с.
5. Семиченко В.А. Психологія педагогічної діяльності: [навч. посіб.] / В.А.Семиченко. – К.: Вища школа, 2004. – 335 с.
6. Сериков В.В. Личностный подход в образовании: концепция и технологии / В.В.Сериков. – М.: Перемена, 1994. – 245 с.